

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Rahvusliku tekstiili õppekava

Triin Kuus

**PÕHJA-VILJANDIMAA NELJA KIHELKONNA - PÕLTSAMAA, PILISTVERE,
KOLGA-JAANI, SUURE-JAANI PÕLLED JA TANUD**

Lõputöö

Juhendaja: MA Inna Raud

Viljandi 2016

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
0.1. METOODIKA	6
1. EESTI TANUDE ÜLDISELOOMUSTUS	7
1.1 Tanu mõiste ja osad	7
1.2 Õmblus- ja kaunistusvõtted	9
1.3 Tanu informatsiooni kandjana	9
1.4 Tanuga seotud kombed ja uskumused	9
2. PÕHJA-VILJANDIMAA TANUDE ISELOOMUSTUS	11
2.1 Põltsamaa tanud	11
2.2 Pilistvere tanud	12
2.3 Kolga-Jaani tanud	13
2.4 Suure-Jaani tanud.....	14
3. PRAKTILISE TÖÖNA VALMINUD PÕHJA-VILJANDIMAA TANUD JA PÕLLED	16
3.1 Idee kujunemine.....	16
3.2 Tööprotsessi kirjeldus	16
3.2.1 Põltsamaa tanu valmistamine.....	17
3.2.2 Põltsamaa põlle valmistamine	19
3.2.3 Pilistvere tanu valmistamine	20
3.2.4 Pilistvere põlle valmistamine.....	21
3.2.5 Kolga-Jaani tanu valmistamine.....	23
3.2.6 Kolga-Jaani põlle valmistamine.....	24
3.2.7 Suure-Jaani tanu valmistamine	25
3.2.8 Suure-Jaani põlle valmistamine	26
3.2.9 Valminud esemete materjali ja aja kulu.....	26
3.3 Praktilise kogemuse analüüs	29
KOKKUVÕTE	30

KASUTATUD KIRJANDUS	32
SUMMARY	34
LISAD	35
Lisa 1 Eesti kihelkondade kaart	35
Lisa 2 Põltsamaa tanud	36
Lisa 3 Pilistvere tanud.....	40
Lisa 4 Kolga-Jaani tanud	44
Lisa 5 Suure-Jaani tanud.....	53
Lisa 6 Põltsamaa põlled	60
Lisa 7 Pilistvere põlled	63
Lisa 8 Kolga-Jaani põlled	66
Lisa 9 Suure-Jaani põlled.....	68
Lisa 10 Lõputöö esemete fotod.....	72

SISSEJUHATUS

Käesoleva lõputöö teemaks on Põhja-Viljandimaa nelja kihelkonna - Põltsamaa, Pilistvere, Kolga-Jaani, Suure-Jaani põlled ja tanud. Teemavaliku põhjenduseks on, et elanise endisaegses Põltsamaa kihelkonnas. Kodukoha rahvarõivad on mulle väga olulised ja edaspidi kavatsen valmistada rahvarõivakomplektide juurde tikandiga seonduvaid esemeid, eelkõige põllesid ja tanusid. Seega on uurimustöö mulle endale vajalik informatsiooni kogumiseks, et koostada antud piirkonna esemetest koondmaterjal, mida saavad kasutada ka teised rahvarõivaste valmistajad.

Põhja-Viljandimaa nelja kihelkonna põlledest on tehtud põhjalik uurimus juba varasemalt seminaritöö käigus. Tööst selgus, et põlled on enamasti valgest kangastelgedel kootud linasest kangast, kaunistatud on neid erinevate pilutehnikatega, uuemaaegseid põllesid heegelpitsi ja õmmeldud voltidega. Leidub ka vabriku kangastest põllesid. Fotod seminaritöös uuritud põlledest on lisades 6-9. Lõputöö tarvis tanusid uurides leidsin endale üllatuseks Viljandi Muuseumist veel ühe siidkangast valmistatud põlle (vt lisa 9, sele 77). Põlledest on antud uurimustöösse lisatud üks vanematüübiline Põltsamaa komplekti juurde kuuluva põlle foto (vt lisa 6, sele 69).

Lõputöö uurimuslikus osas annan põhjalikuma ülevaate Põhja-Viljandimaa nelja kihelkonna - Põltsamaa, Pilistvere, Kolga-Jaani ja Suure-Jaani tanudest, eelkõige just tavalistest, ristkülikukujulistest, valgest linasest kangast õmmeldud tanudest.

„Naiste peakatted pakuvad mitmekesisemat pilti kui ükski teine riideosa. Nagu üldiselt, nii on peakate ka eesti naiste ülikonnas kõige iseloomulikumaid osi. On terve hulk peakatteid, mis on tugeva lokaalilmega, piirdudes üsna kitsa maa-alaga, mõnikord ainult ühe kihelkonnaga.“ (Manninen 2009, lk 36)

Põhja-Viljandimaa naiste peakatete kohta leiab lühikirjeldusi Tiina Jürgeni koostatud Viljandi muuseumi aastaraamatute (2004, 2005, 2006, 2008) artiklitest. Üksikuid lauseid nende kihelkondade peakatete kohta saab lugeda Ilmari Mannineni monograafiast „Eesti rahvariide ajalugu“ (1927, 2009) ja Melanie Kaarma, Aino Voolmaa raamatust „Eesti rahvarõivad“ (1981, 2015).

Käesoleva uurimustöö eesmärk on kirjeldada Põhja-Viljandimaa nelja kihelkonna tanusid – lõikeid, mõõtusid, materjale, õmblusvõtteid, kaunistamisviise ja värvikasutust. Nende tunnuste uurimise kaudu selgitada välja kihelkonniti tanude iseloomulikud tunnused.

Uurimisküsimuseks on:

Milliseid materjale on tanude valmistamiseks kasutatud?

Millised on tanude lõiked, mõõdud ja õmblustehnoloogia?

Milliseid kaunistusvõtteid ja värve on kasutatud tanude ilustamiseks?

Lõputöö uurimuslik osa jaotub kahte suuremasse peatükki. Esimesest punktist saab ülevaate Eesti tanudest, tanu mõistest ja osadest. Teine peatükk kajastab Põhja-Viljandimaa tanude iseloomulikke tunnuseid Põltsamaa, Pilistvere, Kolga-Jaani ja Suure-Jaani kihelkondades.

Lõputöö praktilise osa eesmärgiks oli igast neljast kihelkonnast teostada üks põll ja üks tanu, mis kuuluvad ajaliselt ühte perioodi ja seetõttu on ühe tervikliku komplekti osad. Minu sooviks oli nende esemete valmistamise protsess praktiliselt ise läbi teha, et saada reaalne kogemus. Põltsamaa kihelkonna tanu ja põlle valmistasin ma enda rahvarõivaste juurde ja teiste kihelkondade tanud on müügis oma kodukohelkonna rahvarõivaid soovivale isikule. See on ühtlasi ka katse, kas on võimalik müüa ilma tellimusega valmistatud rahvarõiva esemeid.

0.1. METOODIKA

Käesolevas töös on lähtunud Eesti Rahva Muuseumis (edaspidi ERM) ja Viljandi Muuseumis olevatest Põhja-Viljandimaa tanudest. Uuritavaid esemeid on hetkel teada ERM-is 114 ja Viljandi Muuseumis 14. Valimiks on 28 tanu. Kasutasin esemete valikul juhuvalimit kuna ajapuudusel ei olnud võimalik kõiki tanusid läbi vaadata, sest ERM hakkas oma esemefonde sulgema seoses kolimisega. Pean siinkohal mainima, et muuseumis ülespildistatud esemete legendid läksid arvutirikke tõttu kaduma. Taastan need esimesel võimalusel, kui ERM oma ukse jälle avab.

Käesolevas lõputöös on andmete kogumismeetodiks vaatlus, mille käigus selguvad esemete tunnused ja otsesed esemete mõõtmed. Esemete tunnustena on välja toodud: lõige, materjal, kaunistus- ja õmblusvõtted ning värvikasutus. Vaatlustulemused on süstematiseeritud kihelkondade kaupa. Kirjelduste põhjal tehtud analüüsi tulemuseks on piirkonniti tanude iseloomulike tunnuste teadvustamine.

1. EESTI TANUDE ÜLDISELOOMUSTUS

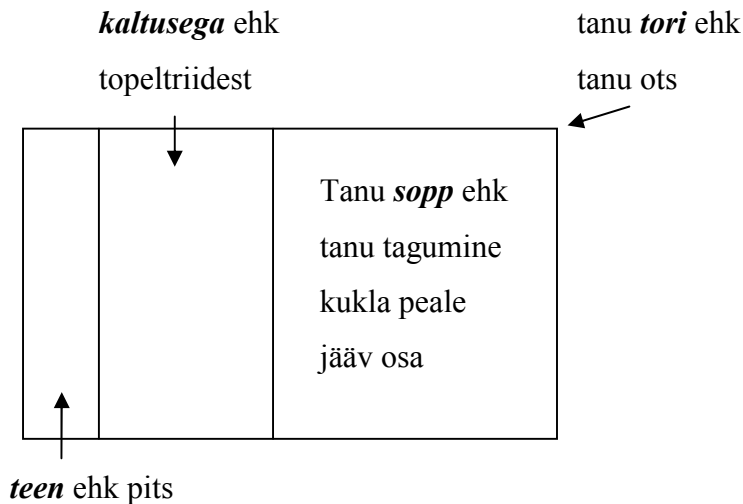
1.1 Tanu mõiste ja osad

Tanu – sabaga tanu *linuk(as)*. Neiu sai tanu alla (*mehele*). Argi+tanu, kikk+tanu, kiri+tanu, liht+tanu, nudi+tanu, pits+tanu, ratas+tanu, toru+tanu; müüja+tanu, õe+tanu. Tanu+kiri, tanu+seen (ÕS 2013 *sub* tanu). Sellise seletuse annab tanu kohta Eesti õigekeelsussõnaraamat.

Eesti rahvakultuuri leksikon seletab sõna **tanu** järgmiselt: „*Abielunaiste tavapärase mütsitaoline valgest linasest või puuvillasest riidest peakate*“ (ERL 2000 *sub* tanu).

Naiste peakatted on väga mitmekesist valikut pakkuv teemade liik. Alustades neidude peapaeltest ja pärgadest; pruutide pruudipärgadest; abielunaiste linikutest, rättidest, tanudest, pott- ja kabimütsidest; lisaks veel varrastel kootud tutt- ja ketasmütsidest; talvemütsidest ning lõpetades linnamoeliste peakatetega, mis hakkasid levima 19. sajandi teisel poolel.

Käesolevas lõputöös vaatlen lähemalt lõikeliselt lihtsat tanu, mis oli õmmeldud rõõpküliku-kujulisest linasest või puuvillasest riidetükist. Riie murti kahekorra ja ühed ääred õmmeldi kokku. Tanu alläärde õmmeldi paelatunnel, paela (*kurrupaela*) abil sai tanu kokku krookida. Tanu *sopp* ehk tanu tagumine kukla peale jääv osa võis olla kas terav või ümar, erinev oli ka kroogete hulk. Sellist tanu nimetati ka *püsttanuks*. Tanu teravat otsa nimetatakse *toriks*, see võis olla kas püsti või mahamurtud. Tanu esiääre küljes oli *teen* ehk pits – kas niplispits, kardpits, heegelpits, nõelapits või tülltikandiga kaunistatud pits. Tanu esimene pool oli topeltriidest ehk *kaltusega*. Sageli oli sisemiseks kangaks jämedamakoeline linane kangas. Kahekordse kangaga osa lõpus oli kas käsitsi- või masinõmblus, kaunistatel tanudel on tehtud sinna liht-, põim- või sõlmpilu kaunistus. Tanud kaunistati lisaks veel tanu külge kinnitatud lintidega. (Jürgen 2004)

Sele 1 Tanu osad

“Kõige üldisemad abielunaiste traditsioonilised peakatted 19. sajandil olid kahekorra kokkumurtud riidetükist **tanud**, mida kasutati hiljemalt 17. sajandist peale. Tartu- ja Võrumaa tanud olid madala, pehme kroogitud sopiga, Viljandimaal kõrgemad, Pärnumaal tornikujulised, Põhja-Eestis kurrutatud ülaosaga. Leidus ka ühe kihelkonnaga piirduvaid erivorme.” (Kaarma, Voolmaa 1981, lk 41)

„Tanude suurus ning pikkuse ja laiuse suhe olid vahelduvad. Mõne kihelkonna tanud olid täiesti ruudukujulised, teisel seevastu oli pikkus laiusest suurem.“ (Manninen 2009, lk 67) Kui tanu pikkus oli laiusest suurem, siis tähendas see seda, et tanu sopi osa oli hästi pikk, kuni 40 cm. Eriti pikk oli see Kolga-Jaani tanudel (vt lisa 4).

„Eriti pikki tanusid kanti Pärnu- ja Viljandimaal. Sageli asetses pika sopiga tanu keskel kitsuke pits, mis jagas selle nagu kahte ossa, tihti oli samal kohal aga ainult õmblus. Et tanu ülemine ots hästi püsti seisaks, tärgeldati see kõvaks. Põltsamaal olevat tärgeldatud ainult teine pool, nii et tanu toru moodi peas seisnud. Suure-Jaanis murdsid need, kes pidasid liigseks toreduseks, et tanu *tori* otse püsti seisis, selle otsa lonti. Rätikut pähe pannes pidi aga igaüks *tori* külje peale maha murdma. Ühe haruldase teate järgi olevat *torutanudel* vanasti olnud sees pikad pirrud, mis neid püsti hoidsid.“ (Manninen 2009, lk 67)

1.2 Õmblus- ja kaunistusvõtted

Nagu eelmises peatükis juba juttu oli, õmmeldi tanud tavaliselt linasest või puuvillasest riidest. Tanu lõikeks oli ristkülikukujuline riidetükk. Õmblusvõtetest oli kasutatud tikkpistet, üleloomispistet ja masinõmblust. Ühendusõmblus oli tehtud ühekordsepalistusega ja paelatunnel kahekordsepalistusega.

Muuseumis uuritud tanude vaatlusest järeldeb, et kaunistusvõtetest on tanude juures kasutatud valge niidiga tikitud liht-, põim- või sõlmpilu. Värvilise tikandiga tanudel on tikand tikitud puuvillaste, või siidniitidega, ka villase lõngaga. Kasutatud on ka kardtikandit, mille puhul on tikitud kuldset või hõbedast värvi karraga. Tikandile lisaks on kasutatud litreid. Tanude esiäärt kaunistavad niplispitsid, heegelpitsid, nõelpitsid, kardpitsid või tülltikandiga pitsid. Osadel tanudel on pitsi alla õmmeldud punane pael või punane kangas. Tanudel on kuklapalistusele kinnitatud tanulindid, mis jäid rippuma.

1.3 Tanu informatsiooni kandjana

Naiste peakatetest võib teemat valdav inimene lugeda välja infot. Tanu järgi saab määrata kandja päritolu, millisest Eesti paigast on tanu omanik pärit. Tanu annab informatsiooni ka kandja seisusest, sest tanu on abielunaise tunnus. “Teatavas mõttes märkis peakate ka kandja isikut. Sellest võis näha, kas ta oli neiu või naine” (Manninen 2009, lk 36). Tanu annab teavet ka olukorra tähtsuse kohta – tanu lihtsuse või kaunistuste rohkuse järgi võis aimata, kas tegemist on argi- või pidupäeva tanuga.

1.4 Tanuga seotud kombed ja uskumused

„Peakate oli naise au. (...) selgemini väljendub see vaade teises vanasõnas: „Narri naist, aga ära narri naise tanu“. Võttis keegi tanu naisel peast ära, loeti seda auhaavamiseks ja suureks häbistuseks (Karula). Naine pidi piinlikult hoolitsema selle eest, et tema pea oli alati kaetud. (...) Vanasõnana tuntakse Vigalas ütlust: „ Kui naine ilma peakatteta sööb, siis pakatab maa!, s. o kuivab lõhki. Koguni öösel pidi naise pea olema kaetud, (...) siis ka

saunas nõuti naiselt pea katmist, (...) Üldse oli igal naisel mitu tanu, lihtsamaid ja paremaid, erisugusteks otstarveteks ja juhtudeks.“ (Manninen 2009, lk 37)

Tanuga seotud kommetest oli väga tähtis tanutamine, see tähendab pruudile pulmas abielunaise peakatte pähe panemist. See tseremoonia oli pulmade kulminatsiooniks. Sellest hetkest sai pruudist noorik ja paar oli kogukonna silmis abielus. Tanutamise käigus võeti pruudil pärg peast ja pandi asemele tanu. Tanutajaks oli peigmehe ema või isamehe naine. Seda toimingut saatsid sõnad: *Unusta uni, mäleta mälu, pea noormees meeles! Ära mine põlleta küllasse, tanuta teise talusse!* (Pulmawärk 2005, lk 104)

2. PÕHJA-VILJANDIMAA TANUDE ISELOOMUSTUS

2.1 Põltsamaa tanud

„Tanu oli naiste rõivastuse kõige kirevamaid, paikkondlikult kõige erinevama ilmega osi. Põltsamaal kanti 18. sajandil ja 19. sajandi algul piduliku peakattena rohkem Põhja-Eestile iseloomulikku vanapärast peakatet *linukat* ehk *sabaga tanu*, mida Põltsamaal kutsuti ka *linoke*, *linokene*, *pruutlinukas*. (...) *Linuksaba* kaunistas saksa käsitöömeistrite tikitud põhjaeestilik lillkiri, mida rahvas siin oma kaunistustesse üle ei võtnud. (...) *Linuk* jäi väga hinnalise esemena kättesaadavaks ainult jõukamale rahvale. *Sabaga tanu* ehtis pruuti vaid esimesel pulmapäeval, teisel päeval oli tal peas juba väike tanu ning särav linutamisehe jäi edaspidi kirikuskäimiseks ja pidulikel puhkudel kandmiseks.“ (Jürgen 2008)

Lillkirjalised väikesed tanud ei olnud Põltsamaa kihelkonnas väga levinud, seda kirjutab ka Manninen oma raamatus. „Lillkirjade lõunapiiri määramiseks mainitagu edasi, et ka Pilistverest, Kolga-Jaanist ja Põltsamaalt on saadud üksikuid näiteid lilltanudest, kuid nende näidete haruldus tunnistab, et see kirjamisviis ei ole seal kinnistunud“ (Manninen 2009, lk 71).

Tavaliseks Põltsamaa naise peakatteks 18. sajandil ja 19. sajandi I poolel ning keskpäiku oli valgest linasest labasest riidest pika sopiga tanu – *püsttanu*. Seelleks võeti püstsuunas kahekorra murtud riskülikukujulisest riidetükk, mille murrukoht jäi ette, servi ühendav õmblus pealaele. Tanu esiäärt kaunistati 3,5-4,5 cm laiune niplispits või võrkpits. Mõnikord vooderdati pits punase siidpaelaga. Pähe köideti selline tanu kuklapalistusest läbi poetatud kurrupaelaga. Kuklapalistuse keskkoha kinnitati lehvi seotuna värviline siidpael, mille otsad jäeti 35-45 cm pikkuselt rippuma. Selliste tanude kandmisest loobuti alles 1880. aastatel. (Jürgen 2008)

Muuseumis vaatlesin nelja Põltsamaa tanu (vt lisa 2). Põltsamaa tanusid uurides järeldub, et tavaline lihtsalõikeline tanu on valmistatud valgest linasest riidest. Tanude pikkused jäävad vahemikku 30-41 cm ja kõrgused 19,5-23 cm. Neljast tanust kaks on püsttanud (vt

lisa 2, sele 18, 22), see tähendab, et tanu pähe pannes jääb tanu sopi ots püsti. Kahel tanul jääb sopi osa vastu pead. Ühel on niidiga kokku kroogitud (vt lisa 2, sele 20) ja teisel on sopi osa volditud (vt lisa 2, sele 24). Kõik vaadeldud tanud olid kaltusega ehk topeltkangaga, mis on õmmeldud tanu põhikanga külge käsitsi üleloomispistes või lihtpilupistes. Tanude õmblused on tehtud käsitsi üleloomispistes. Tanude esiääri kaunistavad pitsid laiuses 3-5 cm. Teistest erineb oma kaunistustelt üks tanu (vt lisa 2, sele 24). Tanule on tikitud lilltikand värviliste siidniitidega, lisaks on kinnitatud ka litrid. Osade õite lehed on tikitud kardtikandiga. Tanu esiäärt kaunistab kardpits, mille all on 5 cm laiune punane pael.

2.2 Pilistvere tanud

„Pilistveres nagu Suure-Jaaniski kandsid abielunaised *toritanu*, mille esiääres oli niplispits. Vanemad tanud valmistati linasest riidest, uuemad aga puuvillasest poeriidest, mida peeti peenemaks. Pilistvere ja Suure-Jaani tanud (21 x 25,5 cm) olid kõrgemad kui lõuna pool asuvas Viljandi kihelkonnas. Rätikut pähe pannes pidi aga igaüks tori külje peale maha murdma. Tagasipööratud nurgaga tanu on kantud ka ilma rätikuta. Rohkem on teateid tanu otsa e *tori* sopi vasakule mahamurdmisest. (...) perenaised murdnud nurga paremale, popsinaised aga vasakule poole. *Toritanusid* kanti targeldatult.“ (Jürgen 2005)

„Väike tanu valmistati ristkülikukujulisest riidetükist, mis murti kokku ja õmmeldi siis üks serv kinni. Teine äär kurrutati. Pähepanemisel jäi kurruosa, kuhu kinnitati ka linnid, kuklasse. Tagasipööratud eesserv e *kaltuse* osa oli Pilistvere tanudel samast riidest, umbes 10 cm laiune ja kinnitatud tanu külge piluga.“ (Jürgen 2005)

Samuti nagu Põltsamaalgi, on ka Pilistverest teateid piduliku pruudipeakatte *linuka* kandmisest.

Pilistvere tanudest vaatlesin muuseumis nelja tanu (vt lisa 3). Muuseumi tanusid uurides võib järeldada, et Pilistveres on kantud valgest linasest kangast õmmeldud lihtsalõikelisi tanusid, mis on õmmeldud ristkülikukujulisest riidetükist. Tanude õmblused on tehtud käsitsi üleloomispistes. Tanud on topeltkangaga, mille ühenduskohas on tavaliselt lihtpilurida (vt lisa 3, sele 28, 30). Ühel tanul on tehtud lisaks lihtpiluridadele sõlmpilus kaunistav rida (vt lisa 3, sele 26). Tanude pikkuse mõõdud jäävad vahemikku 29,5-39 cm

ja laius 20-22,5 cm. Kõik neli tanu on püsttanud. Esiääred on kaunistatud pitsiga. Pitside laiused on 3-4,5 cm. Teistest erinev on lilltikandiga kaunistatud tanu (vt lisa 3, sele 32). Sellised tanud ei olnud tüüpilised Pilistveres, aga kuna kirjelduses eelnevalt on mainitud selliste tanude olemasolu, siis valisin siia ka ühe erineva näite.

2.3 Kolga-Jaani tanud

Kolga-Jaani tanul on mitu nime: *ratastanu*, *kukesabatanu*, *kukehändtanu*. Need nimed on inspiratsiooni saanud tanu välimusest. Tanul oli väga pikk tanu sopp – kuni 39 cm.

„Kolga-Jaani kihelkond oli tuntud selle poolest, et seal kandsid abielunaised väga omapärast ja uhket tanutüüpi – ratastanu e kukehändtanu. (...) valmistati neid poeriidest, tärgeldati ja sopp plisseeriti. Pähe seotud tanul langes sopp kaares tahapoole. Sellel olid pidulikul puhul kirjud siidlindid, mis katsid otsaesise, käisid kord sabast üle ja valgusid siis mööda selga alla.“ (Jürgen 2006) Samuti on ka Kolga-Jaanist teateid Põhja-Eestile iseloomulike lillkirjadega kaunistatud tanude kandmisest ja noorikute piduliku peakattest - *linukast*.

„Kõige pikem oli tanu sopp Viljandimaal Kolga-Jaani *ratastanul*. Riidele, mis oli tavapäraselt tärgeldatud, tehti küünega krooked sisse, kaasa aitas ka kurrupael. Tanu sopp moodustas ümmarguse kaare. Selle kujust tulenevalt nimetas rahvas seda ka *kukesabatanuks*. (...) ratastanu oli ainult pidupuhkude jaoks (...).“ (Jürgen 2006)

Igapäevaselt oli kasutusel väiksemad tanud, mis kodus kandmiseks tehti ilma tikandita ja eesäär kaunistati pitsiga (Jürgen 2006).

Kolga-Jaani piirkonnast kirjeldasin kaheksat tanu (vt lisa 4). Tanud on valmistatud linasest või puuvillasest ristkülikukujulisest riidest. Tanude pikkusmõõdud jäävad vahemikku 19,5-66,5 cm ja laius 18,5-27 cm. Tanude õmblused on tehtud käsitsi üleloomispistes. Kõik tanud on topeltkangaga tanud, topeltosa on kinnitatud üleloomispistega, lihtpilupistega. Esiäärt kaunistavad erinevad pitsid millede mõõdud varieeruvad 3-6,5 cm-ni. Valikusse võetud kaheksast tanust olid viis ratastanud ehk kukesabatanud (vt lisa 4, sele 36, 38, 40, 42, 44, 46). Need tanud on väga pika sopi osaga, kuni 39 cm ja on iseloomulikud ainult Kolga-Jaanile. Nende nimi tulenebki sellest pikast tanu sopi osast, mis tärgeldatakse ja volditakse lehvikuks. Muuseumis uuritud ratastanusid mõõtes selgus, et nende sopi pikkuse

mõõdud on erinevad ja jäävad vahemikku 26-39 cm. Kaunistusvõttena on kasutatud enamasti punase niidiga tikkimist (vt lisa 4, sele 36, 38, 46). Lisakas punasele on tikandis kasutatud veel sinist ja beeži niiti (vt lisa 4, sele 42, 44). Tikitud on aed-, varesjalg-, sämp-, tikk-, või madalpistes. Õiemotiive on tikitud linnusilmapistega. Kasutatud on ka litreid. Kolm muuseumis uuritud Kolga-Jaani tanu on madalad kroogitud sopiosaga tanu (vt lisa 4, sele 34, 48, 50). Valikusse võetud tanude hulgas leidis üks lillkirjas tikitud tanu (vt lisa 4, sele 50). Lilltikand on tikitud valge ja beežides toonides niitidega ja esiäärt kaunistab kardpits, mille all on punane pael.

2.4 Suure-Jaani tanud

„Suure-Jaani abielunaised kandsid väikest terava sopiga maatanu, *toritanu*, mille esiääres oli peen niplispits – *teeniga tanu*. Vanemad tanud valmistati linasest riidest, uuemad aga puuvillasest poeriidest, mida peeti peenemaks. Suure-Jaani tanud olid kõrgemad kui lõunapool Viljandi kihelkonnas. (...)“ (Jürgen 2004) Suure-Jaani tanudele oli iseloomulik tärgeldatud ja triigitud sihvakas terav ots, tanu tori, mis jäeti püsti või murti tori ots ära. Rätikut pähe pannes pidi tori külje peale maha murdma. (...) Tanu otsa e *tori* soppi võis murda nii vasakule kui paremale. (Jürgen 2004)

„Suure-Jaani *toritanul*, *ehtimise tanul* tärgeldati vaid üks pool ning tanu sopp (*tori*) pöörati küljele“ (Kaarma, Voolmaa 1981, lk 137).

„Väike tanu valmistati ristküliku-kujulisest riidetükist, mis murti kokku ja õmmeldi siis üks serv kinni. Teine äär kurrutati. Kurruosa jäi pähepanemisel kuklasse, kuhu kinnitati ka linnid. Tagasipööratud eesserv e *kaltuse* osa oli Suure-Jaani tanudel tavaliselt 8-11,5 cm laiune ja kinnitatud tanu külge 0,5-1 cm laiuse piluga.“ (Jürgen 2004)

Nii nagu teistes Põhja-Viljandimaa kihelkondades, nii on ka Suure-Jaanist teateid pruudi peakatte, *linuka* kandmise kohta.

Muuseumis vaatluseks valitud Suure-Jaani seitse tanu (vt lisa 5, sele 52, 54, 56, 58, 61, 62, 64) on valmistatud valgest linasest või puuvillasest ristkülikukujulisest kangast. Tanude pikkusmõõdud jäävad vahemikku 21-37 cm ja laius 20,5-23 cm. Õmblused on tehtud käsitsi üleloomispistes. Tanud on topeltkangaga, mis on põhiriidele kinnitatud lihtpilupistes. Neljal tanul on lisaks lihtpiluridadele tikitud kaunistav sõlm- või

põimpilurida (vt lisa 5, sele 52, 56, 58, 64). Tanude esiääri kaunistavad pitsid laiuses 3-7 cm. Neli tanu on Suure-Jaanile iseloomulikud püsttanud (vt lisa 5, sele 52, 56, 58, 64). Kolm tanu on madalad kroogitud sopiga tanud (vt lisa 5, sele 54, 61, 62). Nii nagu ka eelnevates kihelkondades, leidub ka siin kihelkonnas lilltikandiga kaunistatud tanu, tanul puudub esiäärelt pits (vt lisa 5, sele 61). Teine ilma pitsita tanu on kaunistatud hoopis esiäärele kinnitatud punasest lõngast valmistatud paelast, millele on tikitud pärlitega muster (vt lisa 5, sele 62).

Analüüsides nelja kihelkonna tanusid võib kokkuvõtteks öelda, et leidub nii sarnasusi kui ka erinevusi. Sarnased on tanude õmblusvõtted, lõiked, materjal, esiääre pitskaunistused. Õmblusvõttena on kasutatud üleloomispistet, lõikelt on riskülikukujulised, materjaliks on enamasti linanae või puuvillane kangas. Tanude esiääred on kaunistatud 3-7 cm laiuste pitsidega. Pikkusmõõdud on tanudel vahemikus 21-66,5 cm ja laiused on 18,5-27 cm. Igas kihelkonnas leidub kroogitud sopiga madalaid tanusid. Püsttanusid on Põltsamaa, Pilistvere ja Suure-Jaani kihelkonnas. Mõõtude poolest eristub teistest kihelkondadest Kolga-Jaani ratastanu ehk kukesabatanu. Selliseid tanusid ei leidu teistes Põhja-Viljandimaa kihelkondades. Eriliseks teeb selle tanu tema väga pikk sopi osa. Kolga-Jaani tanu sopi osa mõõt jääb vahemikku 26-39 cm. Kaunistusvõtetena on püsttanude juures kasutatud liht-, põim- või sõlmpilu tikandit. Ratastanudele tikitud pisteread ja mustrid on tikitud punase niidiga. Lisaks on niidiga kinnitatud litreid. Lilltikandis tanud on tikitud siidniitidega ja kardtikandiga ning samuti on kinnitatud litreid.

3. PRAKTILISE TÖÖNA VALMINUD PÕHJA-VILJANDIMAA TANUD JA PÕLLED

3.1 Idee kujunemine

Idee sai alguse sellest, et Viljandi kultuuriakadeemias õppides valisin spetsialiseerumisaineteks rahvarõivaste valmistaja ja käsitöö ettevõtja ained. Käsitöötehnikates spetsialiseerun enamjaolt tikkimisele. Sealt kasvas välja mõte valmistada rahvarõivaste komplektis olevaid tikkimisega seotud esemeid. Kihelkondadeks valisin oma kodukoha kihelkonna ja lähiümbruses olevad kihelkonnad. Antud peatükis kirjeldan esemete valmimise protsessi, toon välja sellele kulunud aja ja raha. Lõpus on kokkuvõtte tööprotsessis omandatust.

Lõputöö praktilise osa moodustavad Põhja-Viljandimaa nelja kihelkonna tanud ja põlled – igast kihelkonnast üks tanu ja üks põll (vt lisa 10, sele 79, 80, 81, 82) - seega nelja abielunaise komplekti juurde kuuluvad esemed. Valikut tehes tuli arvestada, et antud kihelkonna tanu ja põll omavahel ajaliselt ühte perioodi kuuluvad. Selles osas konsulteerisin etnograafiakogu kuraatori Tiina Jürgeniga Viljandi Muuseumist. Lõpliku valmistatavate esemete valiku tegin selle järgi, milline ese mind perioodi siseselt enam kõnetas. Oluline oli ka tikandi praktiseerimise võimalus.

3.2 Tööprotsessi kirjeldus

Lõputöö praktilise osa tegemise käigus sain rakendada varasematel koolitustel ja koolis omandatud teadmisi ning oskusi. Uurimisele järgmine etapp oli materjalide otsimine ja katsetamine. Pean siinkohal kohe mainima, et minu valmistatud esemed ei ole muuseumi esemete koopiad. Mina soovisin valmistada võimalikult sarnased esemed muuseumi esemetele nii nagu tänane olukord, eelkõige materjalid seda võimaldasid. Kõik kasutatud kangad on ostukangad. Omakootud kangad oleks võtnud väga palju aega ja see oleks esemetele väga kõrged müügihinnad andnud ning mina ei ole kangakudumises nii vilunud.

Mõnede esemete juurde vajaminevate detailide valmistamisel kasutasin abilisi. Suure-Jaani põlledel on atlaspaeltel masintikandiga lillemotiivid, need tellisin kohalikult ettevõtjalt, kes tegeleb masintikandiga (Eyre Studio). Tanudele valmistas niplispitsid Angelika Nöps.

3.2.1 Põltsamaa tanu valmistamine

Põltsamaa komplekti moodustavad ERM-i esemete kogust leitud Põltsamaa tanu ERM 509:4279 (vt lisa 2, sele 24) ja põlle ERM A290:410 (vt lisa 6, sele 69) järgi valmistatud tanust ja põllest. Need sobivad ajaliselt omavahel ja kuuluvad Põltsamaa naise 18. sajandi II poole komplekti juurde. Tanu on lillkirjalise mustriga, eesäärt kaunistab kardpits. Valisin need esemed sellepärast, et mul on oma valmistatud Põltsamaa naise 18. sajandi II poole rahvarõivad, aga puudub tanu, sest tookord valmistasin linuka. Põlle õmblesin siis linasest riidest, sest ei leidnud õiget materjali.

Joonistasin arvutiekraanilt ERM-i fotolt maha mustri. Selgituseks siinkohal, nii soovitati teha kui ma ERM-i esemefondis tanu uurisin. Esemelt otse läbi kile mustrit maha joonistada ERM-is ei lubata. Seejärel hakkasin seda korrigeerima ja sümmeetriasse ajama. Kandsin lõpliku mustri tsellofaanile musta peene markeriga.

Tanu kangaks on linane riie, mis on eelnevalt pestud masinas 60 kraadi juures ja triigitud niiskelt. Asetan tanu kanga siledale pinnale, katan mustri asukoha kopeerpaberiga ja sellele asetan tsellofaani ja kinnitan nõõpnõeltega riidele. Mustri joonistan üle jämeda, kuid teravaotsalise sukanõelaga. Eemaldan tsellofaani ja kopeeri.

Lõikan riskülikukujulise (mõõtudega 51 x 46 cm) riidetüki ja tõmban selle pingule suurele tikkimisraamile. Seejärel alustan tikkimist jälgides tikkimise suundi. Lühemad pisted tikin mähk- või madalpistes, pikemad pisted sidepistes, peened varred varspistes. Kartikandile tuleb eelnevalt kinnitada alla linane pael servadest kahe nõela ja niidiga (vt sele 2). Karra kinnitan väikeste pistetega (vt sele 3). Viimasena kinnitan kuldse niidiga litrid.

Sele 2 Põltsamaa tanu tikand, autori foto

Sele 3. Põltsamaa tanu kardtikandi tikkimine, autori foto

Peale tikandi valmimist tuleb see raamil aurutada ja lasta ööpäev kuivada. Võtan tanu raamilt maha ja õmblen tanu eesäärele punase kanga ja sellele kinnitan niplispitsi (vt sele 4).

Sele 4. Põltsamaa tanu, autori foto

Õmblen kuklaõmbluse kokku ja allaäärde paelatunneli. Valmistan linasest niidist keerupaela. Tanu tagumine, ilma mustrita osa tärgeldan, lasen kuivada ja annan tanule õige kuju. Kinnitan tanulindid kuklale.

3.2.2 Põltsamaa põlle valmistamine

Põlle valmistamisel on eeskujuks ERM-i põll A290:410 (vt lisa 6, sele 69). Põll on villasest ostukangast ja kaunistatud pealeõmmeldud poepaeltega.

Peenvillase poekanga aurutan, lõikan ristküliku-kujulise põllele vajamineva riidetüki (mõõtudega 85 x 69 cm). Punasest villasest riidest lõikan ribad (mõõtudega 4 x 69 cm, 6,5 x 69 cm). Ühe punase riba õmblen põlle allaäärde ja teise alläärest 19 cm kõrgemale. Kaunistavad paelad kinnitan eelnevalt traageldades põllele ja seejärel õmblen masinaga (vt sele 5). Põlle ülaäärde õmblen värvli samast põlle kangast.

Sele 5. Põltsamaa põlle kaunistuste kinnitamine, autori foto

3.2.3 Pilistvere tanu valmistamine

Pilistvere tanu eeskujuks on võetud ERM-i kogudest leitud tanu A113:88. Tanu on valmistatud linasest riidest, eesääres on niplispits ja topeltkanga ühenduskohas on põimpilu kaunistus.

Tanu valmistamiseks lõikan kangast välja riidetüki (mõõtudega 50 x 46 cm). Mõõdan välja topeltkanga lõpu koht, tõmban välja ühe kanganiidi ja traageldan riide pooled kokku nii, et topeltosa palistuse serv ulatub väljatõmmatud riide jooneni. Kinnitan kangad lihtpilu pistega. Mõõdan välja põimpilu kaunistuse laiuse, loen ära niidid ja jagan põimpilu mustriiridade vahel võrdselt. Tõmban riidest välja ainult ühe mustrirea niidid ja alustan põimimist mustri järgi. Nii teen iga reaga.

Peale pilukaunistuse valmimist õmblen tanu kuklaõmbluse ja teen alläärde kahekordse palistuse paelatunneli jaoks. Paela valmistan linasest niidist keerupaelana. Tanu eesääre külge kinnitan käsitsipistetega niplispitsi (vt sele 6). Tanu tärgeldan, viimistlen, kinnitan tanulindi.

Sele 6. Pilistvere tanu, autori foto

3.2.4 Pilistvere põlle valmistamine

Pilistvere põll on üks Eesti laiemaid põllesid ja antud põllel on ka väga rikkalik pilukaunistuste hulk. Põll on valmistatud ERM-i kogudes leiduva põlle A509:4824 järgi (vt lisa 7, sele 68).

Linasest kangast lõikan riide (mõõtudega 105 x 70 cm). Esimese tööna tuleb põlle alläär keerata kahekordse palistusega tagasi ja kinnitam selle lihtpilu pistetega. Seejärel mõõdan välja esimese pilukaunistuse rea laiuse ja loen niidid (vt sele 7).

Sele 7. Pilistvere põlle, autori foto

Sele 8. Pilistvere põlle alläär, autori foto

Sellel real tõmban kogu antud mustri laiuselt niidi riidest välja ja teen teise ääre üle lihtpiluga, sellega grupeerin niidid ja saan hakata mustrit põimima. Kuna põll on nii lai, ei saa ma seda suurde tikkimisraami pingutada, vaid tikin kõige suurema rõngasraamiga, seda

edasi tõstes. Laiemad põimpilumustrid tehakse reahaaval, tõmmates riide niidid välja ainult ühe rea ulatuses (vt sele 9). Põimin antud rea ära ja siis tõmban järgmise rea niidid välja.

Sele 9. Pilistvere põlle põimpilutikand, autori foto

Sele 10. Pilistvere põlle kahevärviline põimpilutikand, autori foto

Kahevärvilise põimpilu mustri puhul, tuleb põimida ühe mustri motiivi haaval (vt sele 10, 11). Eelnevalt tuleb kontrollida punase niidi värvikindlust. Selleks teen ühe jupi niiti veega märjaks, asetan selle valgele linasele kangale ja triigin kohe kuuma triikrauaga kuivaks. Kui kangale ei jää punast joont niidi alla, siis ei anna see niit värvi, kui aga jääb riie punaseks, siis seda niiti kasutada ei saa.

Sele 11. Pilistvere põlle tikkimine tikkimisraamil, autori foto

Kui kõik mustriread on põimitud, siis viimistlen põlle küljed kahekordse palistusega ja kinnitan lihtpilu pistetega. Põlle ülaserva kurrutan kolme kurruniidiga (vt sele 12) 32 cm laiuseks ja õmblen peale värveli, põlleosas kinnitan selle käsitsi väikeste üleloomispistetega.

Sele 12. Pilistvere põlle ülaääre kurruniidid, autori foto

3.2.5 Kolga-Jaani tanu valmistamine

Kolga-Jaani tanu on väga pika sopiga ratastanu, kukesabatanu, selline tanu on iseloomulik ainult Kolga-Jaanile. Tanu on valmistatud Viljandi Muuseumis oleva tanu VM 10435:1 eeskujul (vt lisa 4, sele 46). Tanu on kaltuse osaga ja teeniga.

Tanu kangaks on valge linane kangas. Lõikan vajalikus mõõdus riidetüki (97 x 49 cm), mõõdan välja mustri asukoha ja alustan mustri tikkimist. Ääremustrid tikin varesjalgpistes ja looklevad jooned ning õied tikin linnusilmapistes. Suurte õite ümber kinnitan litrid. Peale tikandi valmimist õmblen tanu esiäärele punase kanga ja sellele kinnitan niplispitsi (vt sele 13). Õmblen tanu kuklaõmbluse kokku ja paelatunneli kahekordse palistusena. Valmistan linasest niidist keerupaela ja ajan tunnelisse. Viimistlen tanu, targeldan sopi osa, lasen kuivada ja viimistlen vultidesse.

Sele 13. Kolga-Jaani tanu ja tanupits, autori foto

3.2.6 Kolga-Jaani põlle valmistamine

Kolga-Jaani põll on tehtud ERM-is oleva põlle 4424 eeskujul (vt lisa 8, sele 72). Lihtne, valgest linasest kangast põll, mis on kaunistatud käsitsi tehtud narmastega.

Narmaste valmistamiseks vean kaks niiti pingule ja sinna peale hakkan nagu kaheksat moodustades ükshaaval narmaid põimima (vt sele 14), kui vajaminev mõõt narmaid on põimitud, siis kinnitan iga narma varspistega.

Sele 14. Kolga-Jaani põlle narmaste valmistamine, autori foto

Sele 15. Kolga-Jaani põlle narmad, autori foto

Lõikan välja põllele vajamineva riidetüki (60 x 70 cm), viimistlen ääred kitsa kahekordse palistusega. Põlle ülääärde õmblen värvli. Narmad asetan õigele kohale ja kinnitan käsitsi üleloomispistetega (vt sele 15). Viimistlen põlle.

3.2.7 Suure-Jaani tanu valmistamine

Suure-Jaani tanu eeskujuks on võetud Viljandi Muuseumis olev tanu VM 3141 E359 (vt lisa 5, sele 65). Tanu on topeltkangaga ehk kaltusega, pitsiga ehk teeniga kaunistatud. Topeltkanga ühenduskohas on pilukaunistuse rida.

Tanu valmistamiseks lõikan valgest linasest kangast vajaminevas suuruses riidetüki (50 x 46,5 cm), mõõdan välja topelt osa laiuse, tõmban välja ühe riideniidi ja keeran topelt osa palistuse serva kuni riidejooneni, kinnitan lihtpilupistetega. Mõõdan välja pilukaunistuse laiuse ja eemaldan need niidid riidest. Selle tanu puhul valmib kogu põiming järjest tehes, ei ole ridade kaupa. Seejärel õmblen kuklaõmbluse kokku, teen kahekordse palistuse alläärele paelatunneliks. Paela valmistan keerupaelana linasest niidist. Tanu eesäärele kinnitan niplispitsi (vt sele 16). Viimistlen, tärgeldan tanu, kinnitan kuklaõmblusele tanulindid.

Sele 16. Suure-Jaani tanu, autori foto

3.2.8 Suure-Jaani põlle valmistamine

Põll on valmistatud samuti Viljandi Muuseumis leiduva põlle VM 3587 E188 ainetel (vt lisa 9, sele 77). See on ostukangast siidist põll.

Põlle tarvis lõikan õigetes mõõtudes (77 x 60 cm) riidest välja ristkülikukujulise riidetüki ja värvli. Põlle küljeservad viimistlen kitsa kahekordse palistusega. Järgmiseks mõõdan välja atlaspaela asukohad ja traageldan paelad põllele. Õmblen paelad kangale väikse masin pistega. Atlaspaeltel olevad masintikandid tellisin. Seejärel paigutan põlle ülaäärde mõned voldid ja õmblen värvli. Viimistlen põlle.

3.2.9 Valminud esemete materjali ja aja kulu

Järgnevalt on kirja pandud põlled ja tanude valmistamiseks kulunud aeg ja esitatud tabeli vormis. Muuseumide külastus: 28 h

Tabel 1. Materjali ja aja kulu

	Materjal		Tööaeg	
Põltsamaa tanu:	siidniidid	9.00	56 h	336.00
	linane riie	7.00		
	punane riie	3.00		
	niplispits	60.00		
	litrid	15.00		
	104.00			
Kokku:	440.00			

	Materjal		Tööaeg	
Põltsamaa põll:	peenvillane kangas	18.00	8 h	48.00
	paelad	8.00		
	26.00			
Kokku:	74.00			

	Materjal		Tööaeg	
Pilistvere tanu:	riie	7.00	20 h	120.00
	niit	0.50		
	niplispits	60.00		
	67.50			
Kokku:	187.50			

	Materjal		Tööaeg	
Pilistvere põll:	riie	13.00	120 h	720.00
	niidid	6.00		
	19.00			
Kokku:	739.00			

	Materjal		Tööaeg	
Kolga-Jaani tanu:	riie	9.00	32 h	192.00
	niidid	1.24		
	litrid	10.00		
	niplispits	60.00		
		80.24		
Kokku:	272.24			

	Materjal		Tööaeg	
Kolga-Jaani põll:	riie	7.00	32 h	192.00
	niidid	2.00		
	9.00			
Kokku:	201.00			

	Materjal		Tööaeg	
Suure-Jaani tanu:	riie	7.00	28 h	168.00
	niit	0.50		
	niplispits	60.00		
	67.50			
Kokku:	235.50			

	Materjal		Tööaeg	
Suure-Jaani põll:	riie	9.00	8 h	48.00
	paelad	1.32		
	masintikand	26.00		
	36.32			
Kokku:	84.32			

Aeg kokku:		304 h
-------------------	--	-------

Kulud kokku:	2233.56
---------------------	----------------

3.3 Praktilise kogemuse analüüs

Nende esemete valmistamise protsess meeldis mulle väga, ainult ajaline planeering oleks võinud minu poolt olla parem, pidanuks varem alustama. Aga samas tean nüüd paremini oma võimete piire, kui palju järjest suudan tikkida.

Üllatavalt hästi laabus enamus tööks vajalike materjalide leidmine ja varumine. Muidugi peab olema väga leidlik, sest kui on olemas õiget värvi niit, siis kindlasti ei ole ta sobivas jämeduses, selleks tuleb siis lihtsalt mõned niidikeerud vähemaks võtta ja saabki õige niidi. Grammi võrra niidi tooni muutmisel tuleb alati abiks must tee. Kõige keerulisemaks osutus kardtikandi tarvis vajaminevate kuldse ja hõbedase paela või lindi leidmine. See tuli lõpuks harutada paelast. Ka litrite leidmine oleks probleem olnud, aga siin aitas mind Inna Raud.

Vaadates tööle kulunud tunde, tuleb tunnistada, et need esemed valmisid küllalt lühikese ajaga. Mõne eseme valmistamiseks kulus rohkem aega, näiteks Pilistvere põllele kulus aega 120 tundi ja kui arvestada tunni hinnaks 6 € ja lisada materjalile kulunud summa 19 €, siis tuleks põlle hinnaks 739 € (vt tabel 1).

Olen valminud esemetega rahul, kuid alati saad alles kogu tõe nendest esemetest teada, kui oled nad ise läbi teinud. Sest alles tegemise käigus ilmnevad küsimused või probleemid, et kuidas nüüd ikka täpselt see piste teha või mis jäjekorras mõne eseme tööetapid läbi viia. Järgmisi komplekte valmistades olen juba tunduvalt enesekindlam ja teadlikum. Hetkel on tellimus Põltsamaa tanule ja põllele. Tööd jätkub.

KOKKUVÕTE

Käesolev lõputöö *Põhja-Viljandimaa nelja kihelkonna - Põltsamaa, Pilistvere, Kolga-Jaani, Suure-Jaani põlled ja tanud* koosneb teoreetilisest ja praktilisest osast. Lõputöö eesmärgiks oli anda ülevaade Põhja-Viljandimaa tanudest, tuues välja nende sarnasusi ja erinevusi, millistest materjalidest ja kuidas nad on valmistatud ning praktilise osana teha igast kihelkonnast üks tanu ja põll.

Töö esimeses pooles on kokkuvõte Eesti tanudest, tavalistest lihtsatest tanudest. Selgitatud on lihtsa tanu osad ja mõisted. Väike kokkuvõte on tanu tähtsusest meie rahvakommetes. Seejärel on ülevaade Põhja-Viljandimaa nelja kihelkonna tanudest.

Uurimusest järeldub, et nende nelja kihelkonna tanud on oma tegumoelt, materjalide ja kaunistusvõtete poolest üsna sarnased. Materjaliks on linane ja puuvillane kangas. Õmblusvõttena on kasutatud üleloomispistet. Tanud on enamasti õmmeldud käsitsi pistetega. Oma põhilõikelt on tanud riskülikukujulised. Tanude esiäärtel on õmmeldud pits, enamasti niplispits. Püsttanusid esineb kolmes kihelkonnas – Põltsamaal, Pilistveres ja Suure-Jaanis. Keskelt poolitab püsttanu kas lihtpilu rida, laiem põim- või sõlmpilukaunistus. Kõige erilisemaks on Kolga-Jaani ratastanud ehk kukesabatanud, nad on kõige pikema sopiga tanud neist neljast kihelkonnast ja ka kogu Eestist. Tanu sopi pikkus jääb vahemikku 48-66,5 cm. Ratastanusid kaunistati punase niidiga tikitud pistetega. Igas kihelkonnas leidis ka lilltikandis tanu, mis ei ole tavapärane tanu Põhja-Viljandimaal. Esemete uurimuse käigus selgus, et lihtsalõikelisi tanusid on muuseumides säilinud 128. Mina uurisin neist vaid 23. Seega ERM-i taasavamisel jätkub vastavalt võimalustele ka ülejäänud tanude kirjeldamine.

Töö teine pool koosneb nelja kihelkonna tanude ja põlleda valmistamise kirjeldusest. Praktilise tööna valminud komplekte valmistades püüdsin saavutada museaalidele võimalikult sarnase tulemuse. Nende valmistamine oli huvitav väljakutse, sest püüdsin saavutada tänapäevaste materjalidega ja vahenditega sarnast eset, on põnev töö. Käsitööettevõtjana oli hea jälgida tööle kulunud aega ja maksumust ning nüüd tuleb hakata

tegelema turundusega, et neile esemetele ostjad leida. Lõputöö andis kindlasti juurde palju oskusi ja julgust teostada selliseid töid.

Täna kõiki, kes aitasid muuta lõputöö tegamise meeldivaks ja arendavaks kogemuseks. Kõige suuremad tänud lähevad lõputöö juhendajale – Inna Rauale.

KASUTATUD KIRJANDUS

Raamatute allikad:

Kaarma, M. & Voolmaa, A. 1981. *Eesti rahvarõivad*. Tallinn: Eesti Raamat

Pulmawärk. 2005. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

Manninen, I. 2009. *Eesti rahvariiete ajalugu*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

Viires, A. 2000. *Eesti rahvakultuuri leksikon*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Interneti allikad:

Eesti keele seletav sõnaraamat. 2009. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
<http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=p%C3%B5ll&F=M> (05.12.2013).

Jürgen, T. 2004. *Suure-Jaani rahvarõivad*. Viljandi Muuseumi aastaraamat 2004.
<http://muuseum.viljandimaa.ee/aastaraamat/2004/jyrgen.pdf> (21.03.2015).

Jürgen, T. 2005. *Pilistvere rahvarõivad*. Viljandi Muuseumi aastaraamat 2005.
<http://muuseum.viljandimaa.ee/aastaraamat/2005/jyrgen.pdf> (21.03.2015).

Jürgen, T. 2006. *Kolga-Jaani rahvarõivad*. Viljandi Muuseumi aastaraamat 2006.
<http://muuseum.viljandimaa.ee/aastaraamat/2006/jyrgen.pdf> (21.03.2015).

Jürgen, T. 2008. *Põltsamaa rahvarõivad*. Viljandi Muuseumi aastaraamat 2008.
<http://www.muuseum.viljandimaa.ee/?op=body&id=227> (21.03.2015).

KASUTATUD LÜHENDID

ERM – Eesti Rahva Muuseum

VM – Viljandi Muuseum

khk – kihelkond

SUMMARY

The current thesis, the topic of which is *The aprons and coifs of the 4 Northern Villandimaa parishes – Põltsamaa, Pilstvere, Kolga-Jaani and Suure- Jaani*, consists of a theoretical part and a practical part. The aim of this study was to provide an overview of the Northern Viljandi County coifs, to compile the material about their similarities and differences, highlighting their general processing nature and materials. As for a practical part, a sample of each parish has been made.

In the first part of the work there is a summary of the Estonian coifs, mostly of the simple ones. There is an explanation of the parts and meanings of the simple coif. Apart from this, there is a small summary of the importance of the coif in our national customs. Then there is an overview of the four northern Viljandi county parish coifs.

The study concludes that the coifs of the four parishes are quite similar in terms of the design, materials and ornaments. The material used is linen fabric, decorated with lace on the edge of the coif, which is mostly lace bobbin. In the middle of the coif there is a simple hemstitch line or a broader stitch ornament. However, there are also some differences. The coifs of Kolga-Jaani, for example, have the longest recesses of these four parishes, as well as of Estonia. The study revealed that the number of the simple coifs preserved in the museums is 128.

The other half of the work consists of the description of the completion of the aprons and coifs of the four parishes. The items of the practical work are the reconstructions of the Museum's samples. Their production was an interesting and exciting challenge, because it is challenging to achieve the same goals by means of modern materials and terms.

In terms of handicraft business, it was good to track the consumed time and the cost of the work, and now it is necessary to deal with the market, so that those items will find buyers.

Definitely, the thesis gave a lot of skills and courage to carry out such work.

Thanks to everyone who helped to make the thesis completion a developing and pleasant experience. The biggest thanks go to the thesis supervisor – Inna Raud.

LISAD

Lisa 1 Eesti kihelkondade kaart

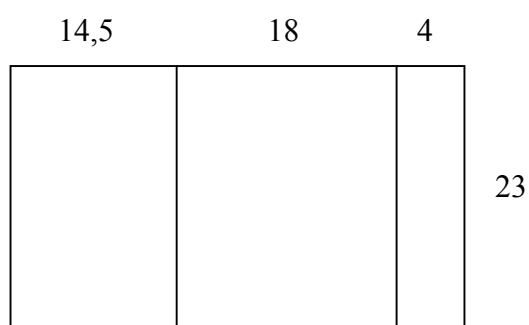

Sele 17. Eesti kihelkondade kaart

Lisa 2 Põltsamaa tanud

Sele 18. Põltsamaa tanu ERM A 271:7, ERM-i foto

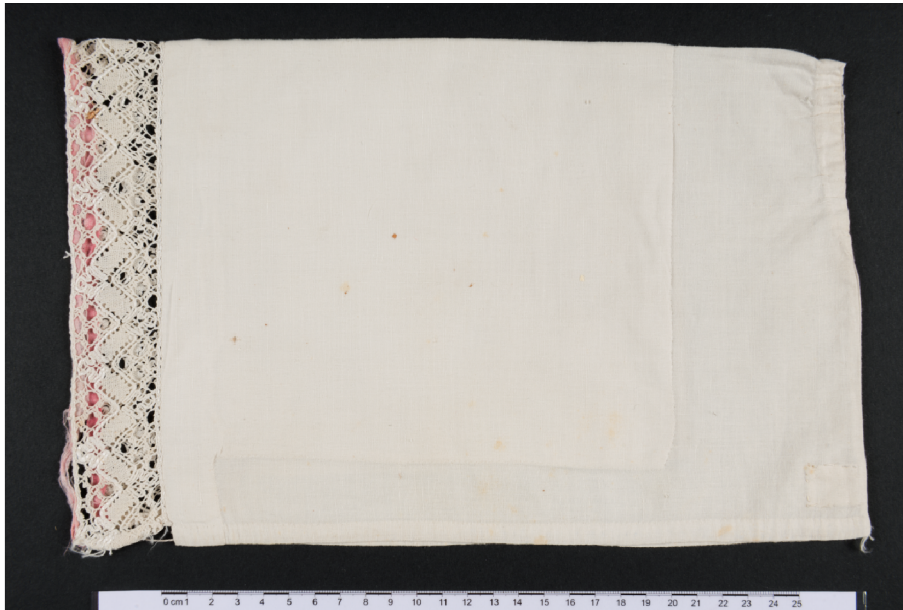
Sele 19. Põltsamaa tanu mõõdud

Liik: püsttanu

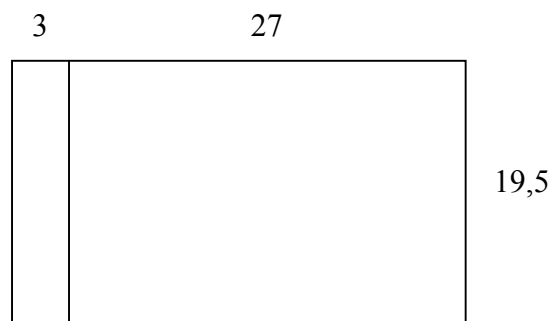
Materjal: valge linane kangas

Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega, topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: topelt osa lõpus lihtpilu rida, mille tarvis on pealmisest kangast 2 niiti välja tõmmatud ja eesäärele kinnitatud 4 cm laiune niplispits.

Sele 20. Põltsamaa tanu ERM A 91:18, ERM-i foto

Sele 21. Põltsamaa tanu mõõdud

Liik: tanu sopi osa on väga lühike ja ots on kokku kroogitud ning sellest järeldub, et see on madala kroogitud sopi osaga tanu.

Materjal: valge linane kangas

Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega, topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Allääres paelatunnel. . Tanu kuklaõmbluse ülemmine osa on 7,5 cm avatud ja sisse on aetud eelpistes krookniit. Selle abil tõmmatakse tanu ots krookesse kokku ja tanu ots on pähepannes täiesti vastu pead.

Kaunistusvõtted: eesäärele kinnitatud niplispits. Pitsi alla on kinnitatud roosa pael, mis on osaliselt õmblusest lahti.

Sele 22. Põltsamaa tanu ERM 19318, ERM-i foto

Sele 23. Põltsamaa tanu mõõdud

Liik: püsttanu

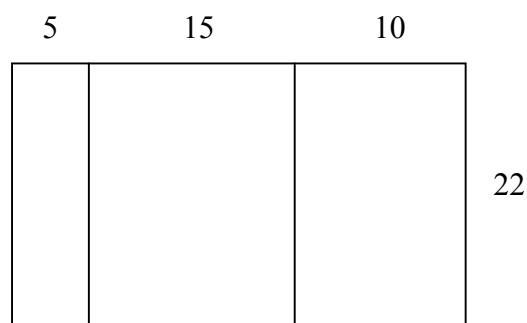
Materjal: valge linane kangas

Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega. Topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: kaltuse osa lõpus on kaks niiti riidest välja tõmmatud ja tikitud lihtpilu rida, eesäärele kinnitatud 5 cm laiune niplispits.

Sele 24. Põltsamaa tanu ERM 509:4279, ERM-i foto

Sele 25. Põltsamaa tanu mõõdud

Liik: tanu on madala sopiga, sopi osa on voltidesse murtud

Materjal: valge linane kangas

Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega. Topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Allääres paelatunnel.

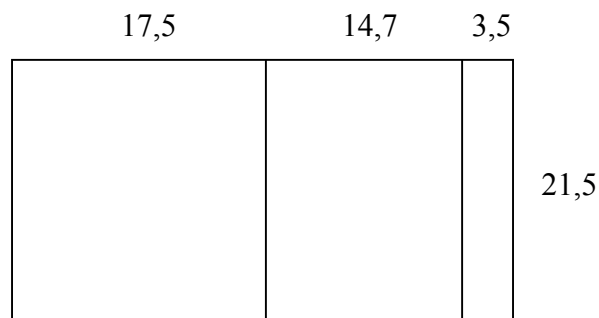
Kaunistusvõtted: tanu on tikitud siidniitidega ja kardtikandiga, tikandile on kinnitatud litrid. Eesäärele kinnitatud punasele kangale 5 cm laiune kardpits.

Lisa 3 Pilistvere tanud

Sele 26. Pilistvere tanu ERM 8792, ERM-i foto

Sele 27. Pilistvere tanu mõõdud

Liik: püsttanu

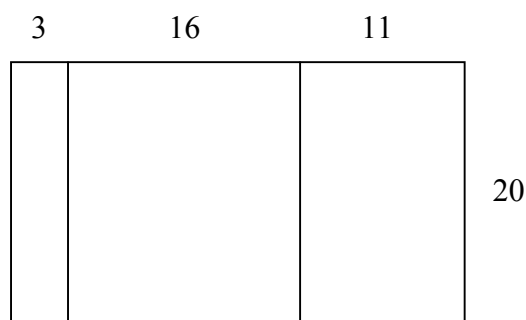
Materjal: valge linane kangas

Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega. Topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: kaltuse osa lõpus lihtpilupiste read ja keskele on tehtud sõlmpilu tikand, mille laius on 0,5 cm. Kolme niidi kaugusel pilukaunistuse reast on mõlemal pool tikkpiste read. Esiäärele on kinnitatud 3,5 cm laiune tülltikandis pits.

Sele 28. Pilistvere tanu ERM 8872, ERM-i foto

Sele 29. Pilistvere tanu mõõdud

Liik: püsttanu

Materjal: valge linane kangas

Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega. Topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: kaltuse osa lõpus lihtpilu rida, eelnevalt on riidest välja tõmmatud 2 niiti. Esiäärele on kinnitatud üleloomispistetega 3 cm laiune niplispits.

Sele 30. Pilistvere tanu ERM 8919, ERM-i foto

12,5	13	4	
			22,5

Sele 31. Pilistvere tanu mõõdud

Liik: püsttanu

Materjal: valge linane kangas

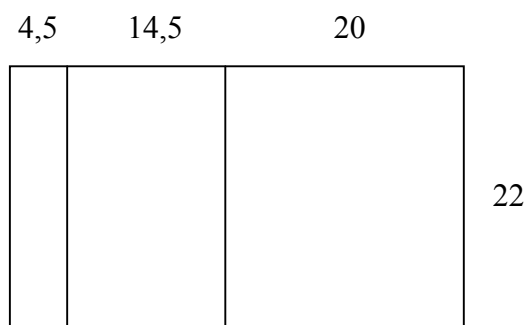
Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega. Topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: kaltuse osa lõpus lihtpilu rida, kangast on välja tõmmatud 2 riide niiti ja esiäärele on kinnitatud 4 cm laiune niplispits.

Sele 32. Pilistvere tanu ERM A 509:4279, ERM-i foto

Sele 33. Pilistvere tanu mõõdud

Liik: püsttanu

Materjal: valge linane kangas

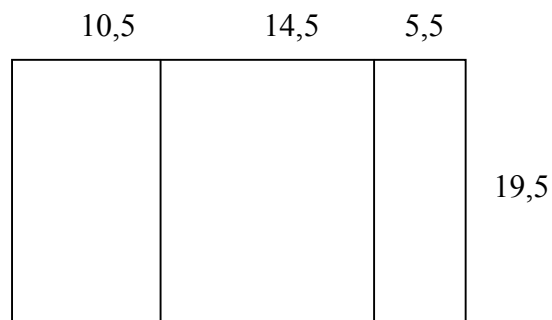
Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega. Topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: tanu on tikitud siidniitidega ja kardtikandiga, tikandile on kinnitatud litrid. Esiäärele on kinnitatud punasele kangale 4,5 cm laiune kardpits.

Lisa 4 Kolga-Jaani tanud

Sele 34. Kolga-Jaani tanu ERM 14162, ERM-i foto

Sele 35. Kolga-Jaani tanu mõõdud

Liik: kroogitud sopi otsaga madal tanu

Materjal: valge linane kangas

Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega, topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Tanu kuklaõmbluse ülemmine osa on avatud 8 cm ulatuses ja sisse on aetud eelpistes krookniit. Selle abil tõmmatakse tanu ots krookesse kokku ja tanu ots on pähepannes vastu pead. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: esiäärele kinnitatud värvilste lõngadega tikitud tülltikandis pits, pitsi all on punane pael või kangas.

Sele 36. Kolga-Jaani tanu ERM 6917, ERM-i foto

6,5	25,5	28,5

27

Sele 37. Kolga-Jaani tanu

Liik: ratastanu ehk kukesabatanu

Materjal: valge puuvillane kangas

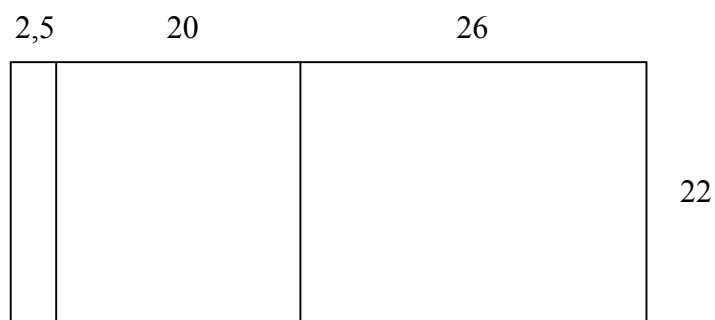
Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega. Topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: tanu on kaunistatud punase niidiga tikitud motiividega, aedpistes read, esiäärele on kinnitatud 6,5 cm laiune niplispits. Ratastanudel tärgeldatakse pikk sopi osa, lastakse ära kuivada ja murtakse voltidesse nagu lehvik. Voldi sügavus 1 cm. Murdejooned mõõdetakse joonlauaga ja tõmmatakse nõelaga ette. Voldid õmmeldakse käsitsi pistetega alläärest niidiga kokku.

Sele 40. Kolga-Jaani tanu ERM A 660:9, ERM-i foto

Sele 41. Kolga-Jaani tanu mõõdud

Liik: ratastanu ehk kukesabatanu

Materjal: valge puuvillane kangas

Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega. Topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: tanu eesäärele on kinnitatud 2,5 cm laiune niplispits.

Sele 42. Kolga-Jaani tanu ERM 4419, ERM-i foto

6	23	37,5	
			21

Sele 43. Kolga-Jaani tanu mõõdud

Liik: ratastanu ehk kukesabatanu

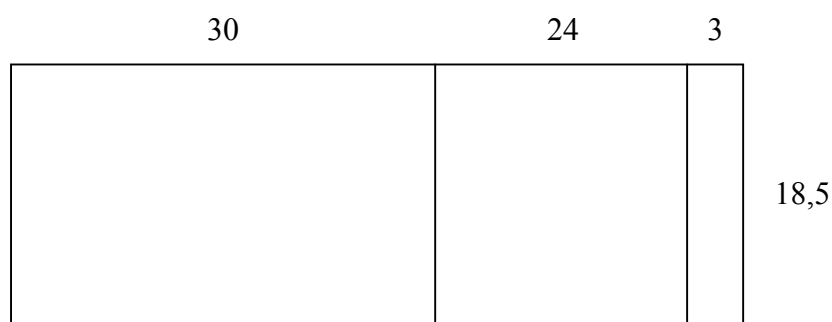
Materjal: valge puuvillane kangas

Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega. Topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: tanu on kaunistatud punase, sinise, beeži niidiga tikitud motiividega, esiäärele on kinnitatud 6 cm laiune pits.

Sele 44. Kolga-Jaani tanu ERM 14106, ERM-i foto

Sele 45. Kolga-Jaani tanu mõõdud

Liik: ratastanu ehk kukesabatanu

Materjal: valge puuvillane kangas

Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega. Topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: tanu on kaunistatud punase ja beeži niidiga tikitud motiividega, esiäärele on kinnitatud 3 cm laiune niplispits.

Sele 46. Kolga-Jaani tanu VM 10435:1, VM-i foto

39	24,5	3	
			22,5

Sele 47. Kolga-Jaani tanu mõõdud

Liik: ratastanu ehk kukesabatanu

Materjal: valge linane kangas

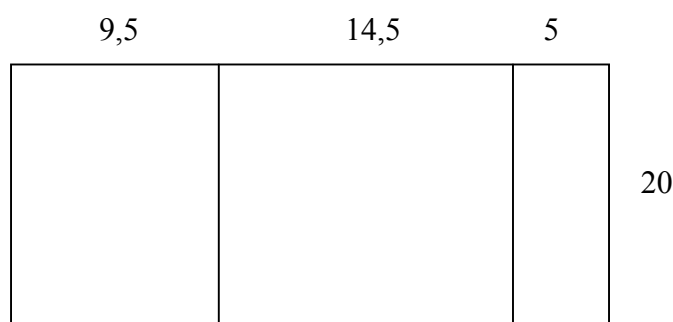
Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud osaliselt käsitsi üleloomispistetega ja õmblusmasinaga. Topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: tanu on kaunistatud punase puuvillase niidiga tikitud mustriga varesjalg- ja linnusilmapistes, lisaks on tikandit kaunistatud litritega, esiäärele on kinnitatud 3 cm laiune niplispits, mille all on punane kangas.

Sele 48. Kolga-Jaani tanu ERM A 509:4091, ERM-i foto

Sele 49. Kolga-Jaani tanu mõõdud

Liik: kroogitud sopi otsaga madal tanu

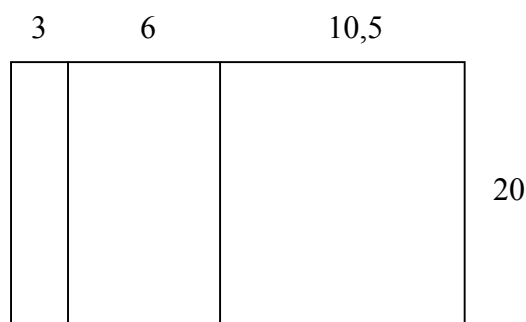
Materjal: valge puuvillane kangas

Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega, topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Tanu kuklaõmbluse ülemmine osa on 8 cm ulatuses avatud ja sisse on aetud eelpistes krookniit. Selle abil tõmmatakse tanu ots krookesse kokku ja tanu ots on pähepannes vastu pead. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: esiäärele kinnitatud valge niidiga tikitud 5 cm laiune tülltikandis pits, pitsi all on punane pael või kangas. Tanule on tikitud litritest muster, litrid on kinnitatud punase niidiga.

Sele 50. Kolga-Jaani tanu ERM A 509:3599, ERM-i foto

Sele 51. Kolga-Jaani tanu mõõdud

Liik: kroogitud spoi otsaga madal tanu

Materjal: valge linane kangas

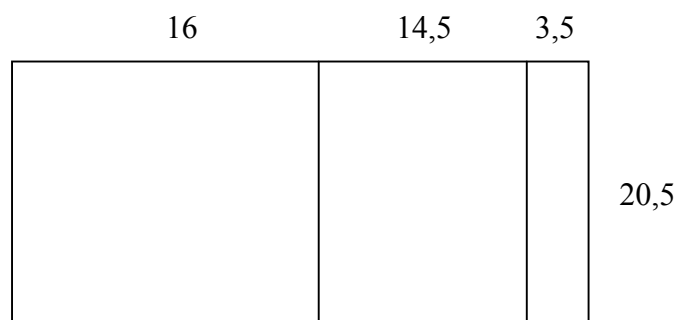
Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega, topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Tanu kuklaõmbluse ülemmine osa on 11 cm ulatuses avatud ja sisse on aetud eelpistes krookniit. Selle abil tõmmatakse tanu ots krookesse kokku ja tanu ots on pähepannes vastu pead. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: eesäärele kinnitatud kardpits, pitsi all on punane pael või kangas. Tanu on kaunistatud lilltikandiga, mis on tikitus siidniitidega.

Lisa 5 Suure-Jaani tanud

Sele 52. Suure-Jaani tanu ERM 2077, ERM-i foto

Sele 53. Suure-Jaani tanu mõõdud

Liik: püsttanu

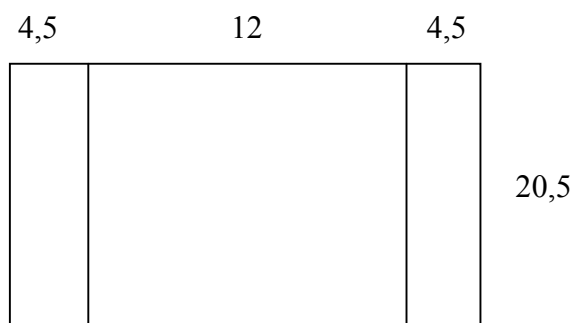
Materjal: valge linane kangas

Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega. Topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: kaltuse osa lõpus kolmerealine 1,5 cm laiune põimpilu tikand ja esiäärele on kinnitatud 3,5 cm laiune niplispits.

Sele 54. Suure-Jaani tanu ERM 8298, ERM-i foto

Sele 55. Suure-Jaani tanu mõõdud

Liik: kroogitud sopi otsaga madal tanu

Materjal: valge puuvillane kangas

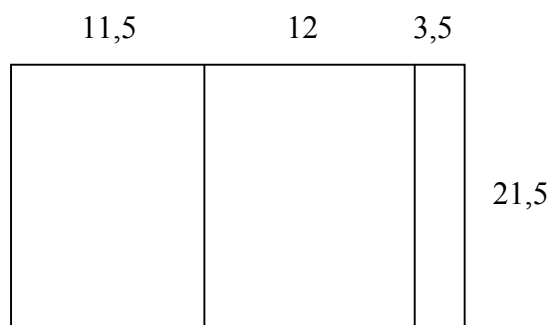
Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega, topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Tanu kuklaõmbluse ülemmine osa on avatud ja sisse on aetud eelpistes krookniit. Selle abil tõmmatakse tanu ots krookesse kokku ja tanu ots on pähepannes vastu pead. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: esiäärele on kinnitatud 4,5 cm laiune niplispits. Tanu on kaunistatud auktikandiga.

Sele 56. Suure-Jaani tanu ERM 15346, ERM-i foto

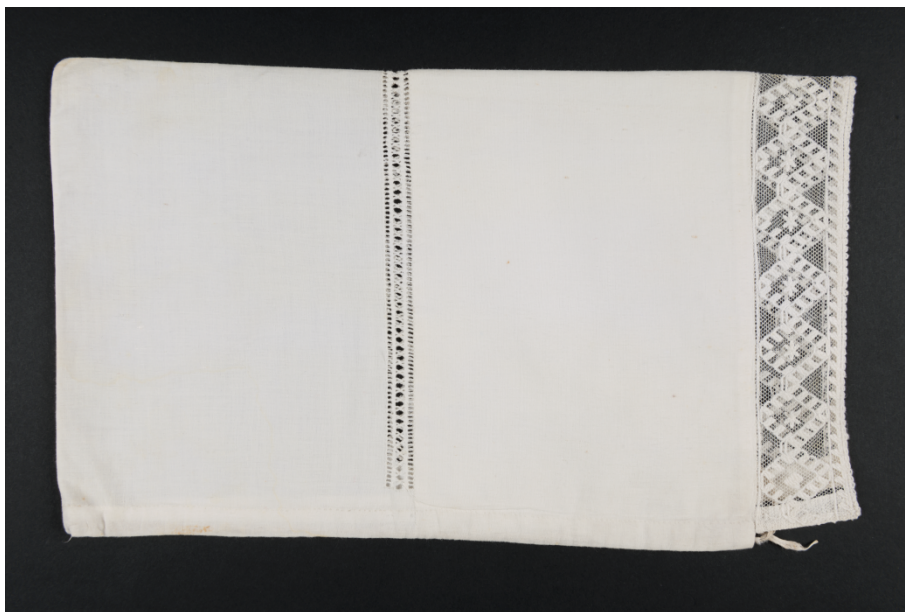
Sele 57. Suure-Jaani tanu mõõdud

Liik: püsttanu

Materjal: valge linane kangas

Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega. Topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: kaltuse osa lõpus 1,2 cm laiune kaherealine põimpilu tikand ja esiäärele on kinnitatud 3,5 cm laiune niplispits.

Sele 58. Suure-Jaani tanu ERM 15449, ERM-i foto

16	16,5	4,5	
			23

Sele 59. Suure-Jaani tanu mõõdud

Liik: püsttanu

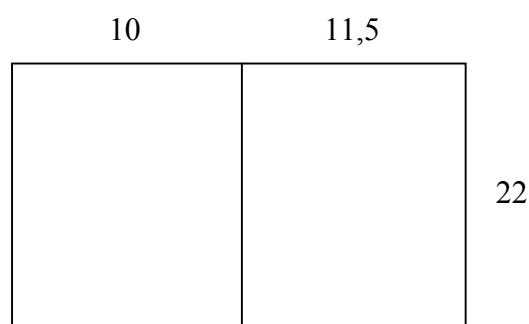
Materjal: valge linane kangas

Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega. Topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: kaltuse osa lõpus 1,4 cm laiune pilukaunistus, äärtes lihtpilupiste read ja keskele on tehtud sõlmpilu kaunistus, esiäärele on kinnitatud 4,5 cm laiune valge tülltikandis pits.

Sele 60. Suure-Jaani tanu ERM 15402, ERM-i foto

Sele 61. Suure-Jaani tanu mõõdud

Liik: kroogitud sopi otsaga madal tanu

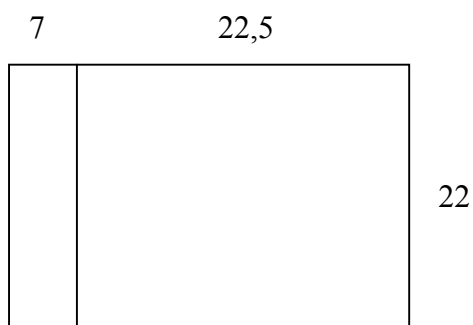
Materjal: valge linane kangas

Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega, topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Tanu kuklaõmbluse ülemmine osa on 10 cm ulatuses avatud ja sisse on aetud eelpistes krookniit. Selle abil tõmmatakse tanu ots krookesse kokku ja tanu ots on pähepannes vastu pead. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: tanu on kaunistatud lilltikandiga, mis on tikitud värviliste siidniitidega ja kardtikandiga. Tanul puudub pits.

Sele 62. Suure-Jaani tanu ERM A 563:1915, ERM-i foto

Sele 63. Suure-Jaani tanu mõõdud

Liik: kroogitud sopi otsaga madal tanu

Materjal: valge linane kangas

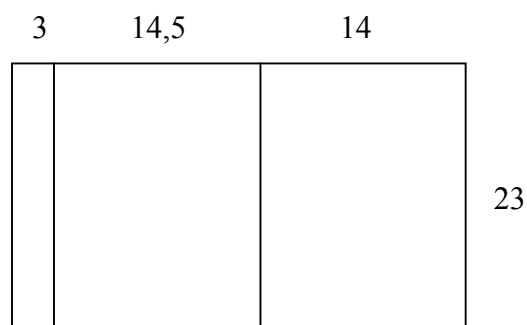
Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega. Tanu kuklaõmbluse ülemine osa on 15 cm ulatuses avatud ja sisse on aetud eelpistes krookniit. Selle abil tõmmatakse tanu ots krookesse kokku ja tanu ots on pähepannes vastu pead. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: esiäärele kinnitatud punasest lõngast valmistatud pael, millele on tikitud pärlitest muster.

Sele 64. Suure-Jaani tanu VM 3141 E359, VM-i foto

Sele 65. Suure-Jaani tanu mõõdud

Liik: püsttanu

Materjal: valge puuvillane poeriie

Õmblusvõtted: ühendusõmblused ja palistused on õmmeldud käsitsi üleloomispistetega. Topeltkangaga ehk kaltusega tanu. Allääres paelatunnel.

Kaunistusvõtted: kaltuse osa lõpus on 0,5 cm laiune põimpilu kaunistus, esiäärele on kinnitatud 3 cm laiune valge niplispits.

Lisa 6 Põltsamaa põlled

Põll, naiste, linane, värvlist kroogitud; alt äärest pilutatud; poolik; vanus umb 40 a.; olla juhuslikult tarvitatud; kinkin. M. Veinglas, P. khk. Ja vald. Võhma kl. M.P.T. krj. Rmt. 1742:168

Sele 66. Põltsamaa põll ERM A112:14, ERM-i foto

Põll, naiste, värvimata linane; altpoolt 3 realt pilutatud, kuna keskmisel real roosad kolmnurgad; vanus 60 a. ; umb 26 aastat tarvitamata; teinud Mari Odrats(?) P. khk. Vana-Põltsamaa vald.; Kinkinud Alma Miiler, P khk. Lustivere vald. Evardi (?)tl. M.P.T. krj. Rmt. 1706:117

Sele 67. Põltsamaa põll ERM A 47:88, ERM-i foto

Põll on villasest kangast, kaunistatud on erinevate paeltega.

Sele 69. Põltsamaa põll ERM A290:410, ERM-i foto

Lisa 7 Pilistvere põlled

Põll, valgest labasest riidest. Põll õmmeldud kahest ristkülikukujulisest riidetükist, millest laiaem on jämedama toimega, kitsam peenema toimega. Riidetükid on omavahel kokku õmmeldud ühte pikemat serva mööda. Põlle mõõtmed 72 cm x 35 cm laius alläärest, 73 cm pikkus. Põlle värvliks on valgest labasest jämedamast linasest riide riba, mis on pikuti keskelt kokku murtud. Tihedatesse kurdudesse seatud põlle ülaäär on asetatud värvliriide vahele nii, et 3,4-3,6 cm värvliriide lausest jääb põlle paremale poole, sama lai pahupoolele. Värvli riide ääred on kitsalt tagasi pööratud ja kinnitatud põlle külge üleloomispistes valge linase niidiga.

Põlle kurrutatud ülaääre laius on 32 cm. Värvel ulatub kummalgi pool üle põlle ülaääre. Pahemal küljel on värvel 13 cm pikem põlle ülaosast. Selle värvli otsa on õmmeldud valgest peenemast linasest riidest värvlilaiune 9,5 cm pikkune aas. Paremal küljel on värvel 13,5 cm kaugusel põlle ülaäärest pahupoolele kinnitatud nii, et moodustub 5,7 cm pikkune aas.

Põll on kaunistatud 18 cm laiusel alaosal viie erineva laiusega põimpilureaga. 1,1 cm kaugusel alläärest 1,1 cm laiune põimpilu, sellest 2,2 cm kaugusel 3 cm laiune valge-ja punane põimpilu, sellest 2,3 cm kaugusel 0,8 cm laiune põimpilu, sellest 1,5 cm kaugusel 4 cm laiune põimpilu, sellest 1,6 cm kaugusel 1,3 cm põimpilu. Põlle alläär on palistatud 1,1 cm laiuselt pahupoolele valge linase niidiga. Põll on väga kulunud ja katkine, allääres kohati rebenenud, pilu kohati katkend.

Põll on valmistatud Pilistvere khk. Viltojärve k. Leena Wanderchti poolt. Põll on saadud Pilistvere khk. Kuula k. Rongi t. Mart Keesilt 1923.a, ostu teel. Põlle vanus müümisel 60.a.

Sele 68. Pilistvere põll ERM A 509:4824, ERM-i foto

Põll, naiste, valgest labasest puuvillasest riidest. Ülaservas on 3,5 cm laiune värvel, paelad puuduvad. Põlle alumises osas on tumepunase puuvillase niidiga varspistes tikitud lillemotiiv. Allservas on valgest puuvillasest niidist sakiliste äärtega 2 cm laiune heegelpits.

Põll on nelinurkse kujuga, pikkus on 82 cm, laius 72 cm. Esineb üksikuid väikeseid augukesti, veidi määrdunud. Põll on meheema Aino Laane oma. Teinus noorpõlves Kõo Mõisakülas Laanemetsa talus, Kõo v., Pilistvere khk. Valmistas kinkija mehe ema Aino Laane (suri 1921a. 72 a. vanuselt). Saadud Pilistvere khk, Kõo v, Kõo Mõisaküla, Laanemetsa t. Kinkija Aette Laan, sünd 1896 a.

Sele 70. Pilistvere põll ERM A 643:194, ERM-i foto

Põll, valgest puuvillriidest, kaunistuseks valge puuvillane tüllpits, masinaga kokku õmmeldud. Pits paikneb allääres ja nelja ribana põlle keskel. Põlledel esineb väiksemaid rebendeid ja pruunikaid plekke. Esemekinkis muuseumile ERM-i aukorrespondent Aino Kärt.

Sele 71. Pilistvere põll A 688:122, ERM-i foto

Lisa 8 Kolga-Jaani põlled

Põll 40 a. vana. Kolga-Jaani khk. Võisiku v. Lalsi külast. Kinkija Mihkel Pihlak.

Sele 72. Kolga-Jaani põll ERM 4424, autori foto

Põll valgest labasest puuvillasest riidest, Alumises servas on sakiliste äärtega valgest puuvillasest niidist heegeldatud õhk- ja kinnissilmustena sammastehnikas valmistatud pits. Ülaserva on valge puuvillase niidiga õmmeldud, puuvillane valge punaste täppidega ostetud riidest värvel, mis kinnitub ümber keha 2 nöõbiga. Põlle pikkus 78 cm, laius ülalt 43 cm, alt 78 cm, värvli pikkus 82 cm. Naiste põll. Valmistanud kinkija ema Kai Rebane (1869-1950) kinkija elukohas Pardisaare talus Oorgu külas. Vanus saamisel ~70 a.

Sele 73. Kolga-Jaani põll ERM A643:114, ERM-i foto

Lisa 9 Suure-Jaani põlled

Põll, naiste, linasest valgest labasest riidest, trapetsikujuline, tikitud mustriga. Ülaäärde on õmmeldud 91 cm pikkune ja 3,4 cm laiune põllepael, mille all on 6 volti. Põlle alaosa on punase ja sinise villase lõngaga ristpistes tikitud muster, mis koosneb ristidest ja ruutudest. Põlle all- ja küljeääres alt 24 cm kõrguseni on punasest ja sinisest villasest lõngast 2,5 cm pikkused narmad. Põlle kõrgus 79 cm, laius ülaääres 47 cm. Põll on terve. Esemekinkis muuseumile Kadri Soolo, kelle elukoht Suure-Jaani Tallinna tn 1-7. Põlle valmistas Tarvastu põlle järgi Sürgavere 8-kl kooli õpilane A. Lepik. Tegemisaeg teadmata. Põll on valmistatud laulupeo jaoks.

Sele 74. Suure-Jaani põll ERM A640:198, ERM-i foto

Põll, valgest labasest puuvillasest riidest, kaunistatud tikandiga. Põlle ülemine serv on kroogitud ja kinnitatud värvli külge, mis pikeneb paelteks. Otsad paeltel kinnitatud ühe nõöbi nõöpaugu abil. Põlle alumisse ossa, paremale poolele on punaste märkniitidega vars-, madal- ja sõlmpistes tikitud lill ja lendav pääsuke. Põlle alumises osas, alusservast 5,5 cm kaugusel on lappvolt ning 3,7 cm kaugusel nõörvolt. Põlle alumisse serva on õmmeldud valgest puuvillasest riidest pits, heegeldatud õhk-, kinnis- ja sammassilmustega. Põlle kõrgus 70,5 cm, laius 35 cm, alt 80 cm. Pitsi laius 2 cm. Värvli pikkus (koos paelte osaga) 82,5 cm. Paelte osade pikkused 27 cm ja 20, 5 cm. Nõöbi läbimõõt 1,9 cm. Naiste põll. Kohati kulunud. Parempoolsele paelale on juurde õmmeldud 11 cm pikkune aas.

Saadud S-Jaani khk. Vastsemõisa v, Ketu k. Ese müüdud 4 rbl eest.

Sele 75. Suure-Jaani põll ERM A674:27, ERM-i foto

Põll on linasest riidest „kassikäpa“ ja loogelise kirjaga. Põlle allääre palistus kinnitatud piluga. Pilust 4 cm kõrgemal 2 cm laiune põimpilu – „Kassikäpad“. 4,5 cm vahemaa järele on teine 4 cm laiune põimpilu „loogeline“. 4,5 cm vahe järele on kolmas põimpilu, mis on 1,5 cm laiune ja sarnaneb kõige esimese põimpiluga. Põlles allääres 3 cm pikkused narmad linasest niidist. Narmad on valmistatud niidile ja põllele nõelutud. Valmistatud: Viljandi khk. Uue-Võidu vallas, umbes 19. saj. lõpul. Saadud: 25.02. 1937 Viljandi khk Uue-Võidu vald Kondrako talu Anna Palult.

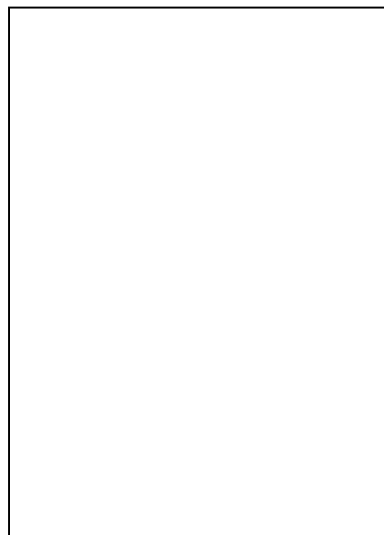

Sele 76. Suure-Jaani põll VM 2231/E360, VM-i foto

Sele 77. Suure-Jaani põll VM 3587 E188, VM-i foto

77

60

Sele 78. Suure-Jaani põlle mõõdud

Lisa 10 Lõputöö esemete fotod

Sele 79. Põltsamaa tanu ja põll, foto *Meido Kuus*

Sele 80. Pilistvere tanu ja põll, foto *Meido Kuus*

Sele 81. Kolga-Jaani tanu ja põll, foto *Meido Kuus*

Sele 82. Suure-Jaani tanu ja põll, foto *Meido Kuus*

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, _____ Triin_Kuus _____,
(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
**PÕHJA-VILJANDIMAA NELJA KIHELKONNA - PÕLTSAMAA, PILISTVERE,
KOLGA-JAANI, SUURE-JAANI PÕLLED JA TANUD** _____
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _____ Inna_Raud _____,
(*juhendaja nimi*)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Viljandis, **26.05.2016**